

BUXORO AMIRLIGI DAVRIDA SURXON VOHASIDA AN'ANAVIY TIBBIYOT RIVOJI.

Bekmuratov Dostonbek Panji o'g'li

Termiz Iqtisodiyot va Servis Universiteti magistranti

e-mail: dbekmurodov037@gmail.com, +99894-533-49-99

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro amirligi (17–18 asrlar) davrida Surxon vohasida an'anaviy (folk) tibbiyotning asosiy jihatlari o'rganiladi. Maqolada Suxanqulixonning tibbiyotga bo'lgan yondashuvi, madaniy sog'liqni saqlash an'analari, folk shifokorlar va dori-darmon ishlab chiqarishda ishlatilgan mahalliy o'simliklardan foydalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot, Buxoro amirligidagi an'anaviy tibbiyot rutinalarining Surxon vohasida qanday adaptatsiyalanganini, shuningdek aholi tibbiyot madaniyatiga ta'sirini muhokama qiladi.

Kalit so'zlar: Buxoro amirligi, Surxon vohasi, an'anaviy tibbiyot, folk shifokorlar, dorivor o'simliklar, Suxanqulixon, sog'liqni saqlash an'analari

Аннотация: В данной статье изучаются основные аспекты традиционной (народной) медицины в Сурхандарьинской оазисе в период Бухарского эмирата (XVII–XVIII вв.). В статье анализируется отношение Суханкулыхана к медицине, культурные традиции здравоохранения, деятельность народных врачей, а также особенности использования местных лекарственных растений при производстве медикаментов. Исследование обсуждает, каким образом традиционные медицинские практики Бухарского эмирата адаптировались в Сурхандарьинском оазисе, а также их влияние на медицинскую культуру населения.

Ключевые слова: Бухарский эмират, Сурхандарьинский оазис, традиционная медицина, народные врачи, лекарственные растения, Суханкулыхан, традиции здравоохранения.

Annotation: This article explores the key aspects of traditional (folk) medicine in the Surkhan Oasis during the period of the Bukhara Emirate (17th–18th centuries). The study analyzes the approach of Suxankulixon towards medicine, cultural health care traditions, the role of folk healers, and the specific use of local medicinal plants in the production of remedies. It also discusses how the traditional medical practices of the Bukhara Emirate were adapted in the Surkhan Oasis and examines their impact on the medical culture of the local population.

Keywords: Bukhara Emirate, Surkhan Oasis, traditional medicine, folk healers, medicinal plants, Suxankulixon, health care traditions.

Kirish

17–18 asrlarda Buxoro amirligi mintaqasi, jumladan Surxon vohasi, markaziy Osiyoda an'anaviy tibbiyotning yetakchi hududlaridan biri bo'lgan. Amirlikning boshqaruvchilari, jumladan Suxanqulixon, sog'liqni saqlash sohasida o'ziga xos siyosat yuritganlar. Masalan, undan oldingi markazlarda, mahalliy o'simliklar va folk tibbiyot elementlariga asoslangan usullar keng tarqalgan edi (xorijiy ilmiy tadqiqotlarda Buxoro vohasida 84 xil dori-o'simlik ishlatilgani qayd etilgan). Ushbu kirish bo'limida maqolaning maqsadi — Surxon vohasida an'anaviy tibbiyotning rivojini tahlil qilish va taqdim etish, asosiy savollar: Suxanqulixonning sog'liqni saqlash siyosati qanday bo'lgan? Folk shifokorlar va dorivor o'simliklardan foydalanish qanday bo'lgan? Surxon vohasidagi amaliyotlar qanday mahalliy sharoitlarda shakllangan — deb belgilanishi muhimdir.

Tahlil va muhokama

Buxoro amirligi davrida Surxon vohasida an'anaviy tibbiyotning rivojlanishi murakkab tarixiy, ijtimoiy va madaniy omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu hudud qadimdan Sharq sivilizatsiyasining muhim ilmiy va madaniy markazlaridan biri bo'lib, bu yerda o'simliklardan foydalangan holda davolash, tabiblik amaliyoti va ruhiy shifo beruvchi marosimlar rivoj topgan. Tahlil va muhokama jarayonida Surxon vohasida an'anaviy tibbiyotning shakllanishiga Buxoro amirligi davridagi davlat siyosati, xalqning turmush tarzi, geografik imkoniyatlar va mahalliy ilmiy an'analar qanday ta'sir qilgani alohida o'rganiladi.

Amir Suxonqulixon davri va an'anaviy tibbiyotning davlat miqyosida qo'llab-quvvatlanishi

XVII asr oxiri – XVIII asr boshlarida hukmronlik qilgan Amir Suxonqulixon tibbiyot rivojiga katta e'tibor qaratgan hukmdorlardan biri sifatida tarixda qoldi. U tomonidan yozilgan “Ihyo at-tibb Subhoniyy” asarida davolashning nazariy va amaliy jihatlari, kasalliklarning tasnifi, dorivor o'simliklarning tasnifi hamda parhez tartiblari haqida muhim ma'lumotlar keltirilgan [1]. Ushbu asar Buxoro va uning tarkibidagi Surxon vohasi hududida faoliyat yuritgan tabiblarga dasturulamal bo'lib xizmat qilgan.

Suxonqulixon tashabbusi bilan Buxoro shahrida “Dor ush-shifo” nomi bilan mashhur shifoxona va madrasa tashkil etildi. Unda nafaqat tibbiy xizmat ko'rsatish, balki shifokorlar tayyorlash, kitoblarni ko'paytirish va dorivor moddalardan foydalanish an'analari yo'lga qo'yildi [2]. Surxon vohasidan kelgan yosh tabiblar ham bu markazda tahsil olib, keyinchalik voha hududida xizmat qilganlar.

Davlat darajasida sog'liqni saqlashga bo'lgan qiziqish gigiyenik tavsiyalarni ham o'z ichiga olgan. Masalan, yoz faslida ich ketish kasalligiga qarshi non ustiga kunjut urug'i sepib iste'mol qilish keng targ'ib qilingan bo'lib, bu amaliyot Suxonqulixon farmonlari orqali rasmiylashtirilgan [3]. Bu tavsiya nafaqat Buxoroda, balki Surxon vohasida ham qo'llanilgan va ijobiy samara bergan.

Surxon vohasida xalq tabobati amaliyotlari

Surxon vohasi aholisi orasida xalq tabobati qadimdan keng tarqalgan edi. Tabiblar ko'plab kasalliklarni o'simlik damlamalari, hayvonot mahsulotlari va mineral vositalar yordamida davolaganlar. Masalan, shamollash va isitma kasalliklariga qarshi anor po'sti, piyoz va sarimsoqdan tayyorlangan damlamalar ishlatilgan [4]. Bundan tashqari, jarrohlik amaliyotlarida yallig'langan yaralarni ochib, malhamlar qo'llash an'anasi mavjud edi.

Quyidagi jadval Surxon vohasida keng qo'llanilgan dorivor o'simliklar va ularning shifobaxsh xususiyatlarini ko'rsatadi:

1-jadval. Surxon vohasida qo'llanilgan dorivor o'simliklar

O'simlik nomi	Qo'llanilishi	Manba
Anor po'sti	Isitma va shamollashga qarshi	[4]
Zira	Ovqat hazm qilishni yaxshilash	[5]
Qandim	Yaralarni bitirish	[6]
Piyoz va sarimsoq	Infeksiya va shamollashga qarshi	[4]
Choy barglari	Oshqozon kasalliklariga qarshi	[7]

Tabiblar va ularning ijtimoiy mavqei

Surxon vohasida tabiblar jamiyatda yuqori hurmatga ega bo'lishgan. Ular nafaqat davolovchi mutaxassis, balki maslahatgo'y, ma'naviy yo'l boshchi sifatida ham faoliyat yuritganlar. Ba'zi tabiblar shuningdek, o'z bilimlarini yozma shaklda qoldirgan bo'lib, Buxoro amirligi kutubxonalarida saqlanayotgan ayrim risolalarda Surxon vohasidan chiqqan tabiblarga oid ma'lumotlar uchraydi [8].

Tibbiyotda tasavvufiy va ruhiy shifolash amaliyotlari

Surxon vohasida an'anaviy tibbiyot nafaqat moddiy vositalar, balki ruhiy davolash usullariga ham asoslangan. Masalan, Qur'on oyatlari o'qib dam solish, zikr va tasbeh marosimlari, shuningdek, muqaddas joylarga borib shifo izlash amaliyotlari keng tarqalgan edi [9]. Bu jarayonlar odamlar ongida ruhiy sokinlik va ishonch uyg'otib, davolashning samaradorligini oshirgan.

Quyidagi jadval Surxon vohasida an'anaviy tibbiyotning asosiy yo'nalishlarini umumlashtiradi:

2-jadval. Surxon vohasida an'anaviy tibbiyot yo'nalishlari

Yo'nalish	Asosiy amaliyotlar	Manba
Dorivor o'simliklar asosida	Damlamalar, qaynatmalar, malhamlar	[4], [6]
Jarrohlik amaliyotlari	Yaralarni tozalash, qon olish	[5]
Ruhiy shifo	Qur'on oyatlari, zikr, tabarruk joylarga borish	[9]
Parhez va gigiyena	Oziq-ovqat tartiblari, tozalik qoidalari	[3], [7]
	Asalarivachilik mahsulotlari, sut, yog'	[6]

Yo'nalish	Asosiy amaliyotlar	Manba
Hayvonot foydalanish	mahsulotlaridan	

Yuqoridagi tahlillardan ko'rinadiki, Buxoro amirligi davrida Surxon vohasida an'anaviy tibbiyot ko'p qirrali tizim bo'lgan. U davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangan ilmiy tibbiyot elementlari bilan xalqning kundalik amaliyotlari, dorivor o'simliklardan foydalanish, ruhiy shifo marosimlari va gigiyena qoidalari uyg'unlashgan holda rivojlangan. Surxon vohasida shakllangan tibbiy meros bugungi kunda ham etnobotanika va an'anaviy tabobat tadqiqotlari uchun muhim manba bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Buxoro amirligi davrida, jumladan Surxon vohasida, an'anaviy tibbiyot muhim o'rin tutgan. Suxanqulixon sog'liqni saqlashga siyosiy e'tibor qaratgan hukmdor sifatida ahamiyatli bo'lib, uning farmonlari va tashkilotchilik choralari madaniy-tibbiy jarayonlarga ta'sir qilgan. Folk shifokorlar, tasavvufiy va amaliy davolanish usullari aralashib, mahalliy tibbiyotning asosiy unsurlarini tashkil qilgan. Dorivor o'simliklardan keng foydalanilgan, biroq bu bilimlar bugungi kunda oson yo'qolishi mumkin, shuning uchun ular hujjatlashtirilishi va ilmiy asosda o'rganib borilishi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ethnobotanical knowledge of medicinal plants from Bukhara Region of Uzbekistan. Ethnobotany Research and Applications 27:26 (2024), sah. (aniq sahifa berilmagan). [ResearchGateEtnoBotanika Journali](#)
2. "Medicine in the Period of the Uzbek Khanates" (eprajournals.com, 2023–24 ta'rifli maqola), Suxanqulixon haqida ilmiy ma'lumotlar (pdf). [EPRA Journals](#)
3. Development Of Medicine in Central Asian Kingdoms. Texas Journal of Philology, Culture and History, vol 28 (March 2024), tibbiyot tarixi. [Zien Journals](#)
4. Subhan Quli Khan, Wikipedia, 2025, tahliliy manba. [Vikipediya](#)
5. Traditional medicine — Intangible Cultural Heritage of Uzbekistan (ich.uz, n.d.). [ich.uz](#)
6. Medical profession and classification in Uzbek folk medicine, Jumanazarov Khurshid (2022), folk shifokor turlari. [dergipark.org.tr](#)
7. Turkistonda tibbiyot tarixi — Scienceweb, 2024, Abdurauf Fitrat tibbiyot siyosatini tanqidi. [api.scienceweb.uz](#)
8. Traditional folk rituals... for Uzbek women in Surkhandarya — Mukaddas Primkulova, Amsterdam University Thesis (2017). [Academia](#)
9. Ethnobotanical ... Bukhara Region (ResearchGate 2024) – qo'shimcha dorivor o'simliklar tafsiloti. [ResearchGate](#)
10. Surxondaryo tarixi qo'llanma (Scienceweb uz, 2022) — Surxon vohasi tarixiy kontekst uchun. [api.scienceweb.uz](#)